

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vznik a počátky španělské inkvizice

Nikola Fenclová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Vznik a počátky španělské inkvizice

Nikola Fenclová

Vedoucí práce:

PhDr. Jan Lhoták, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Janovi Lhotákovi, Ph.D., za jeho pomoc a rady, které mi poskytl při jejím zpracování.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Obsah

Úvod	1
1. Reconquista a Los Reyes Católicos	4
2. Vznik inkvizičního tribunálu (Supremy).....	9
3. Zaměření Supremy	11
3.1 Židé	11
3.2 Muslimové	18
4. Supremo Tribunal de la Santa Inquisición	23
4.1 Hierarchie	23
4.2 Inkvizice ve středověku	25
4.3 Průběh procesu a tortura	28
4.4 Rozsudky, tresty a autodafé.....	32
Závěr.....	37
Seznam použité literatury a pramenů.....	39
Resumé.....	41

Úvod

Tématem této bakalářské práce jsou okolnosti vzniku a počátky španělské inkvizice. Hlavním cílem práce by mělo být zmapování důvodů pro její vznik a představení fungování inkvizice jako instituce po stránce vnitřní i vnější, a to zejména v prvních letech jejího fungování. Čtenář by měl získat komplexní vhled do situace na Pyrenejském poloostrově a vzniku španělského inkvizičního tribunálu na konci 15. století.

Autorka pro plné pochopení této problematiky považuje za důležitou znalost politických souvislostí, které se odehrávaly na Pyrenejském poloostrově již od 7. století. Je tomu zasvěcena první kapitola, nesoucí název *Reconquista a Los Reyes Católicos*. Slouží jako základní exkurz do vztahů Maurů a původních obyvatel španělských království. Popisuje postup znovudobývání poloostrova, nástup Ferdinanda II. a Isabely Kastilské na trůn a vytvoření personální unie. Druhá kapitola – *Vznik inkvizičního tribunálu* – jen ve stručnosti přibližuje založení španělské inkvizice. Třetí kapitola *Zaměření Supremy* se pak podrobněji zabývá společenskými a náboženskými okolnostmi, vztahu křesťanské majority s židovskými a muslimskými menšinami a uvádí i konkrétní případy zásahů proti heretikům. Poslední kapitola, nazvaná *Supremo Tribunal de la Santa Inquisición*, je kvůli přehlednosti rozdělena na několik menších podkapitol. Je do ní zařazen i kratší příspěvek o středověké inkvizici, který slouží pro případnou komparaci. Dále se kapitola zaměřuje na osvětlení fungování inkvizice po organizační stránce, způsob práce inkvizitorů a podmínky věznění zadržených. Na konci kapitoly je stručné pojednání o případných trestech a popravách.

Česky psaná literatura k tématu španělské inkvizice je v domácím prostředí zastoupena hlavně dílem Jiřího Chalupy, především jeho knihou *Inkvizice, stručné dějiny hanebnosti*¹ a stejnojmenným, dvoudílným článkem, jenž vyšel

¹ CHALUPA, Jiří, *Inkvizice / Stručné dějiny hanebnosti*, Praha 2007.

v Historickém obzoru.² Chalupa zde látku představuje na základě současného stavu poznání a velmi čtivě. Jen částečně antikvoval starší knihu *Králové, kacíři, inkvizitoři* od Miroslava Hrocha a Anny Skýbové.³ Španělská inkvizice je tu pojednána v širším kontextu evropské hereze. Autoři se navzájem často citují a odkazují na svá díla, ale v zásadě si jejich fakta neodporují. Velmi přínosná pro předkládanou bakalářskou práci byla rovněž studie *Současné bádání o středověké inkvizici. Stav, směřování, perspektivy* z Českého časopisu historického od Davida Zbírala,⁴ která obecně hovoří o nejmodernějších zjištěních o středověké inkvizici a dokumentuje výrazný posun v otázkách inkviziční historiografie.

Z děl zahraničních je zdrojem problematické úrovně práce I. R. Griguleviče *Dějiny inkvizice*,⁵ neboť s ohledem na dobu a místo svého vzniku se místy nechává unést svou zřejmou kritikou církve a zejména jeho odhady počtů obětí tribunálů se liší od novějších publikací. Naproti tomu velmi užitečnou je monografie Josepha Péreze *Los judíos en España*⁶ nebo *The Spanish Inquisition* od Helen Rawlingsové.⁷ Nejvýznamnějším zdrojem k politickým a sociálním dějinám je dílo M. A. Ladera Quesady *Španělsko Katolických králů*⁸ a také syntéza *Dějiny Španělska* od A. Ubieta Artety, která vyšla v rámci ediční řady *Dějiny států* v Nakladatelství Lidové noviny.⁹

V předkládané bakalářské práci byly využity i vydané prameny. Z písemností diplomatické povahy jde o *Records of the Trials of the Spanish Inquisition in Ciudad Real*, které zeditoval Haim Beinart,¹⁰ a které poskytly zajímavý náhled do vlastních zápisů inkvizičního soudu. Vzhledem k možnostem a rozsahu

² CHALUPA, Jiří, *Stručné dějiny hanebnosti: Židé, konvertité, kacíři a španělská inkvizice. Část I., židé, konvertité a křesťané*. In: *Historický obzor* 16, 2005, 5/6, s. 98–108, a CHALUPA, Jiří, *Stručné dějiny hanebnosti: Židé, konvertité, kacíři a španělská inkvizice. Část I., židé, konvertité a křesťané*. In: *Historický obzor* 16, 2005, 5/6, s. 98–108.

³ HROCH, Miroslav, SKÝBOVÁ, Anna, *Králové, kacíři, inkvizitoři*, Praha 1987.

⁴ ZBÍRAL, David, *Současné bádání o středověké inkvizici. Stav, směřování, perspektivy*. In: *Český časopis historický*, 110, 2012, 1, s. 1–19.

⁵ GRIGULEVIČ, Iosif Romualdovič, *Dějiny inkvizice*, Praha 1982.

⁶ PÉREZ, Joseph, *Los judíos en España*, Madrid 2005.

⁷ RAWLINGS, Helen, *The Spanish Inquisition*, Oxford 2006.

⁸ LADERO QUESADA, Miguel Ángel, *Španělsko katolických králů*, Brno 2003.

⁹ UBIETO ARTETA, Antonio et al., *Dějiny Španělska*, Praha 1995.

¹⁰ BEINART Haim (ed.), *Records of the Trials of the Spanish Inquisition in Ciudad Real*. Vol. 1, Jerusalem 1974.

bakalářské práce nebylo možné s tímto pramenem analyticky pracovat, ale byly z něj vybrány pro ilustraci dva konkrétní případy, které jsou v práci popsány. Ze souboru narativních pramenů poskytly zajímavé informace kronikářské záznamy *Pád Granady a zánik al-Andalusu* vydané Josefem Ženkou,¹¹ dokumentující poměry v Granadském emirátu v posledních letech jeho existence. Byl též využit pro kapitolu uzavírající *reconquistu* Pyrenejského poloostrova.

¹¹ ŽENKA, Josef (ed.), *Pád Granady a zánik al-Andalusu*, Praha 2011.

1. Reconquista a Los Reyes Católicos

Pro nezbytný kontext této práce je třeba zrekapitulovat situaci na Pyrenejském poloostrově do roku 1492 a založení španělské inkvizice. Situace na poloostrově byla značně problematická již od 7. století, kdy se sem dostali Arabové v rámci své okupace Středomoří. Roku 711 došlo k významné bitvě u Guadalete, po které byli domácí Vizigóti donuceni uprchnout. Poté již Arabům nic nebránilo ovládnout prakticky celý poloostrov.¹² Od roku 722 a bitvy u Covadongy, kde přeživší vizigótská nobilita dokázala odrazit arabskou armádu, je možné datovat tzv. *reconquistu* (znovudobývání). Následný boj proti muslimské nadvládě, trvající sedm dlouhých století, lze vnímat jako jedno z nejdůležitějších období dějin Španělska, které do jisté míry změnilo průběh budoucích událostí. V následujících letech došlo k několika milníkům podporujícím křesťanskou morálku v cestě za vítězstvím. K nejdůležitějším patřil například fenomén *Camino de Santiago* (Cesta svatého Jakuba)¹³ nebo zahrnutí španělské *reconquisty* do tzv. „svaté války“ evropského křesťanstva proti islámu. Svatá země nebyla již jediným místem, kde se křižáci mohli vyznamenat v boji proti muslimům, a proto také začaly vznikat španělské rytířské řády po vzoru johanitů či templářů – nejznámějšími byly např. Calatrava, Alcántara, Santiago nebo Montesa. Ve 12. století na Pyrenejském poloostrově existovalo již pět nezávislých katolických království (Portugalsko, Kastilie, Aragonie, Navarra a León) a muslimská *taifas* (království) začala ztrácet svá postavení. Počátkem zkázy se pro ně pak stala křížová výprava vyhlášená na počátku 13. století papežem Inocencem III. a vedená kastilským králem Alfonsem VIII. Tato výprava a následné vojenské operace v průběhu století daly zaniknout většině muslimských území. Posledním Maury ovládaným královstvím byla Granada, ležící na jihu poloostrova v dnešní Andalusii. Toto území se udrželo až do roku 1492 hlavně díky vzájemným neshodám mezi samotnými katolickými panovníky

¹² CHALUPA, Jiří, *Španělsko*, Praha 2005, s. 33–34.

¹³ Král Asturie Alfons II. Ctnostný na počátku 9. století oznámil nález ostatků apoštola Jakuba Většího (nositele evangelia do Hispánie) ve městě Santiago de Compostela a následně zde nechal vystavět imponantní chrám, který se stal jedním z nejvýznamnějších poutních míst křesťanského světa. Potřeba ubránit svaté ostatky se stala silnou motivací a pojistkou konečného vítězství.

a zaniklo až díky spojení Aragonie a Kastilie za vlády Ferdinanda II. a Isabely Kastilské, jejichž vláda je pro tuto práci naprosto stěžejní.¹⁴

Isabela Kastilská, narozená roku 1451, pocházela z druhého manželství kastilského krále Juana II. a nepředpokládalo se, že by kdy mohla usednout na trůn. Během jejího dospívání ovšem došlo k několika nepředvídatelným zásahům osudu a po smrti svých dvou bratrů byla skutečně roku 1475 v Segovii povolána právoplatnou panovnicí Kastilie a Leónu. Její nástup se neobešel bez kratší občanské války, ale ta byla nakonec úspěšně zažehnána. V době své korunovace byla již provdána za Ferdinanda Aragonského, ale ten se dočkal aragonské koruny až o čtyři roky později.¹⁵ Ferdinand II. Aragonský se narodil roku 1452 jako syn aragonského krále Juana II. Stejně jako Isabela pocházel z druhého manželství a jeho nástupnické vyhlídky nebyly příliš nadějně. Nakonec byl ovšem roku 1479 (hlavně díky ambicím své matky Johany) skutečně jmenován aragonským králem.¹⁶

K sňatku Isabely a Ferdinanda došlo v roce 1469 a o šest let později v Segovii byla i dořešena problematika kompetencí.¹⁷ Existovaly zde spory mezi manželou ohledně Ferdinandova podílu na vládě v Kastilii. Kastilské právo (na rozdíl od aragonského) umožňovalo ženám vládnout a z toho důvodu nemohl Ferdinand trvat na tom, že bude uznán jako jediný a skutečný král. Ve skutečnosti by to ani nebylo taktické, jelikož prozatím jediná královská dcera Isabela byla ustanovena dědičkou obou manželů. Segovijská ujednání jasně ukazovala, že Isabela je *reina propietaria* (svrchovaná královna) a Ferdinand královský choť.¹⁸ V rámci unie ovšem nepřevládli kastilský způsob integrace následující dědictví vizigótské monarchie, ale spíše katalánsko-aragonské pojetí, které přímo navazovalo na římskou Hispanii.¹⁹ Kastilie, která byla rozlohou i počtem obyvatel větší, byla dána do rovnosti s Aragonií, stejně jako jejich

¹⁴ Tamtéž, 46–52.

¹⁵ Podrobněji se o Isabelině životě a cestě na trůn rozepisuje např. Ladero Quesada ve své knize *Španělsko katolických králů*.

¹⁶ HROCH, SKÝBOVÁ, s. 67–69.

¹⁷ CHALUPA, *Španělsko*, s. 58.

¹⁸ LADERO QUESADA, s. 71.

¹⁹ UBIETO ARTETA, s. 206.

panovníci. Na oficiálních dokumentech se jako první uvádělo Ferdinandovo jméno, ale vzápětí byl uváděn znak Kastilie jako první před aragonským.²⁰ Isabela získala od manžela práva „spoluregentství“ v království Aragonském, ale byla to právě Kastilie, která se stala dominantní zemí. Trvale zde sídlil královský dvůr, zatímco královská moc byla v Aragonii nahrazena institucí místokrále.²¹ Žádosti papeži o jmenování církevních hodnostářů nebo představitelů rytířských řádů posílali společně, ale formulace byla „z její vůle“.²² Spojení bylo pouze na úrovni personální unie, obě země si ponechaly své úřady, celnice, měnu, zákony i kortesy.²³

S nástupem Ferdinanda na aragonský trůn bylo také uzavřeno spojení s Francií (1474) a později i s Portugalskem (1479). V mírové smlouvě Portugalsko přiznalo vlastnictví Kanárských ostrovů Kastilii a následovalo období vzájemných dobrých vztahů.²⁴ Následná titulatura Katolických veličenstev (*Los Reyes Católicos*) před završením *reconquisty* a dobytím Granady zněla následovně: „*Don Ferdinand a doña Isabela, z milosti Boží král a královna Kastilie, Leónu, Aragonie, Sicílie, Toleda, Valencie, Galicie, Mallorky, Sevilly, Sardinie, Córdoby, Korsiky, Murcie, Jaénu, Los Algarbes, Algecirasu, Gibraltaru a Guipúzcoy, hrabě a hraběnka z Barcelony a páni v Biskajsku a Molině, vévodové Athénští a Neopatrijští, hrabata z Rusillonu a Cerdagni, markýzové z Oristánu a Gociana.*“²⁵

Zatímco druhá polovina 15. století znamenala pro španělská katolická království období utužování politické stability a moci, v Granadském emirátu probíhal bratrovražedný boj o moc. Několik rodin příslušících ke granadské elitě mezi sebou válčilo, po celé 15. století se střídali v nejvyšších funkcích a snažili se ovládat osobu panovníka. V 60. letech 15. století opozice svrhla emíra Sa'da, který byl nakonec nahrazen svým synem Abú al-Hasanem. Tento nový emír se nechtěl nechat ovládat šlechtou a rozhodl se zabavit a získat zpět majetek

²⁰ CHALUPA, *Španělsko*, s. 58.

²¹ UBIETO ARTETA, s. 207.

²² LADERO QUESADA, s. 72.

²³ Generální kortesy = *Las Cortes Generales*, španělské a portugalské označení pro parlament.

²⁴ Tamtéž, s. 22.

²⁵ Tamtéž, s. 73.

odcizený královské rodině. Vzbouřené rodiny se rozhodly proti němu postavit jeho bratra Muhammada (budoucího Muhammada XII.). Abú al-Hasan je nakonec oblehl v Malaze roku 1471, ale části opozice se podařilo uprchnout na hrady andaluské šlechty, kde připravovali další spiknutí. Katolická veličenstva Ferdinand a Isabela v tomto soupeření viděli šanci na rozvrácení posledního maurského území na poloostrově a proto ho také dále podněcovali. Následný konflikt, který trval deset let, se nazývá Granadská válka (1482–1492). Vedle jasné touhy po sjednocení Pyrenejského poloostrova a završení *reconquisty* ze strany katolických Veličenstev zde figurovaly i další faktory. Kastilie byla v té době zmítaná vnitřními nepokoji a po skončení války s Portugalskem se královna rozhodla zaměstnat kastilskou šlechtu právě bojem s Maury a mezitím stabilizovat situaci v zemi. V prvních letech granadské války lze hovořit i o odlišných zájmech Ferdinanda a Isabely. Ferdinand cítil, že již dostal své cti zadost a je na čase se věnovat vnitřním problémům Aragonie a získat zpět ztracená území (Rosselló a Sardinii). Isabela naopak toužila po rychlém dobytí emirátu a nakonec svého manžela přiměla obrátit svůj zájem na stejný cíl. Sama královna se ovšem osobně účastnila pouze některých obléhání (1487 Malaga, 1489 Baza) a řízení vojenských operací připadlo Ferdinandovi.²⁶ V únoru 1481 došlo k útoku na nejstrategičtější místo v srdci Granady – město Alhambra. Poloha tohoto města byla klíčová pro spojení mezi Malagou a Granadou a navíc španělských vojákům umožňovala efektivní ničení a plnění v samotné Granadské kotlině.

Syn Abú al-Hasana Alího známý jako Boabdil (budoucí emír Muhammad XI.) zahájil v roce 1483 postup do córdobského kraje a v bitvě u Luceny byl zajat katolíky. Pro Veličenstva se tím otevřela nová možnost boje s Maury. Uznali Boabdila za emíra Granady, nabídli mu příměří a propustili ho (jako rukojmí jim musel ovšem nechat svého syna). Toto „dvojvládí“ velmi oslabilo vnitřní stabilitu emirátu a Španělé vybojovali další významné pozice. Boabdilovi se podařilo vstoupit do Granady a podepsal s katolickými králi novou dohodu. Tato dohoda předpokládala vydání města a emírovo setrvání ve svém úřadě pro

²⁶ ŽENKA, s. 112–114.

východní oblast granadského území. Poslední problémy tak představovala silná opozice stoupců Boabdilova strýce Muhammada ibn Sa'da, která se odmítala vzdát bez boje. Na počátku roku 1490 byl Boabdil připraven složit zbraně a dostát své dohodě, ale velká část obyvatel Granady, včetně náboženských představitelů, byla proti. Od dubna následujícího roku bylo již hlavní město zcela izolované a přešlo se na taktiku vyhladovění. Boabdil ve snaze zmírnit následky zdrcující porážky zahájil tajná jednání a 2. ledna 1492 vydal Alhambrou²⁷. O čtyři dny později vstoupila katolická Veličenstva triumfálně do města.

Ferdinand a Isabela považovali dobytí Granady za vrcholný okamžik své vlády a největší úspěch. Dovězení *reconquisty* bylo oslavováno nejen v zemích španělských, ale i po celé Evropě a představovalo velké vítězství křesťanstva. Na počest tohoto skutku se Veličenstva nechala pohřbít v královské kapli granadské katedrály.²⁸

²⁷ Alhambra, tzv. Rudé město, je komplex paláců a pevností maurských panovníků na jihovýchodní hranici Granady.

²⁸ LADERO QUESADA, s. 210–212.

2. Vznik inkvizičního tribunálu (Supremy)

I když sjednocením poloostrova byly eliminovány problémy politické, stále zde přetrvávaly další. Jedním ze zásadních byla problematika náboženství. Vedle věrných křesťanů zde žili další dvě důležité minority. Maurové (muslimové), kteří bok po boku křesťanů žili již od 8. století, a Židé, pro něž byl *Sefard* (židovské označení pro Pyrenejský poloostrov) po dlouhá léta bezpečným útočištěm. Panovník Kastilie Alfons X. El Sabio (Moudrý), který vládl v letech 1252–1284, dokonce požadoval, aby na něj bylo nahlíženo jako na „vládce tří náboženství“ - křesťanství, judaismu a islámu.²⁹ Alfons kolem sebe shromáždil učence křesťanské, hebrejské i muslimské a dával tak najevo, že sám sebe považuje za panovníka všech monoteistických skupin, nehledě na to, zda uctívají trojjediného Boha, Jahveho či Alláha.³⁰ Potřeba založit inkvizici se projevila až o 200 let později za vlády Ferdinanda a Isabely. Když královský pár v letech 1477 a 1478 cestoval po Andalusii, setkal se s jakýmsi úpadkem církve. Episkopální jurisdikce byla nedostatečná a několik duchovních a biskupů patřilo ke konvertitům. A byli to právě konvertité, kteří se stali trnem v oku katolické církve a cílem prvních inkvizičních tribunálů.³¹ Isabela se v této době ocitla pod přímým vlivem dominikánského převora kláštera sv. Pavla v Seville, Alfonsa de Hojedy. Alfons de Hojeda byl velmi zapáleným vikářem a často ve svých působivých kázáních upozorňoval na hrozbu, kterou představovala existence konvertitů. Ti podle něj většinou inklinovali ke své původní víře (judaismus, islám) a ve skutečnosti toužili po zkáze křesťanstva.

Další radikální muž, který měl na Veličenstva velký vliv, byl i jejich osobní zpovědník Tomás de Torquemada, převor kláštera Santa Cruz v Segovii. Isabela se domnívala, že právě Kastilie je konvertity zasažena nejvíce a obrátila se na papeže Sixta IV. s žádostí o založení prvního inkvizičního tribunálu v Kastilii. Dne 1. listopadu 1478 vydal papež bulu s názvem *Exigit Sincerae Devotionis*, ve které s politováním konstatoval, že na území Španělska se

²⁹ RÝS, Grzegorz, *Inkvizice*, Praha 2004, s. 82.

³⁰ CHALUPA, *Inkvizice*, s. 43.

³¹ LADERO QUESADA, s. 175–176.

skutečně vyskytuje větší množství „falešných konvertitů“.³² Touto bulou byla založena nechvalně známá španělská inkvizice a královští manželé byli pověřeni jmenovat až tři inkvizitory, kteří získají veškerá práva pro vykonávání svého úřadu. Zajímavé je, že následující rok a půl nebyla bula v praxi uplatňována, protože zároveň probíhala kampaň katecheze, přesvědčování a kázání, vedená kardinálem Mendozou (sevillský arcibiskup) a Hernandem de Talaverou. Po neúspěchu této kampaně Talavera sepsal spis *Católica impugnación* (Katolická námitka), ve kterém souhlasil s nutností zřídit inkvizici, ale zároveň trval na ochraně upřímných konvertitů.³³ Až v září roku 1480 jsou panovníky jmenováni první inkvizitoři – dominikáni Miguel de Morillo a Juan de San Martín. Za jejich pomocníka byl pak vybrán Juan Ruiz de Medina.³⁴

³² CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 157.

³³ LADERO QUESADA, s. 176.

³⁴ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 157.

3. Zaměření Supremy

Pro plné pochopení nábožensko-společenské situace panující na poloostrově v době založení inkvizice je nutné se o něco vrátit v čase a podívat se na vztahy mezi křesťany a jinověrci, které se v průběhu let značně měnily a vyhrcovaly. Následující stránky se pokusí objasnit širší sociální kontext, důležitý k pochopení náboženské politiky Ferdinanda a Isabely, zejména pak radikálních kroků jako vyhnání židovského obyvatelstva ze země v roce 1492 a násilné konverze muslimů na počátku století patnáctého.

3.1 Židé

První doložené zmínky o výskytu židovského obyvatelstva na Pyrenejském poloostrově sahají až do prvního století našeho letopočtu, kdy se tato oblast stala jejich útočištěm po dobytí Jeruzaléma Římany.³⁵ Španělské město Toledo dokonce bývá označováno jako „náhradní Jeruzalém“, pravděpodobně díky jisté krajinné podobnosti města a blízkého okolí.³⁶ S pádem Vizigótů a příchodem muslimů v 8. století se pak jejich pozice značně zlepšuje, neboť jsou oni i jejich kultura respektováni a dokonce je to právě židovská inteligence, která se podílí na kulturním rozmachu córdobského chalífátu v 10. století. Na severu poloostrova, ve vznikajících katolických královstvích, se pak hovoří spíše o koexistenci mezi katolíky a židovskou obcí. Bylo jim povětšinou dovolováno praktikovat svůj způsob života a náboženské rituály, ale často pouze v rámci židovských ghett.³⁷

Ve středověkém světě panovala k židovskému obyvatelstvu značná nedůvěra, podněcovaná obzvláště žebravými mnichy. Mnišské řády jako františkáni či dominikáni se sice zpočátku nedefinovali jako antisemité a dokonce se stavěli proti opakovanému obviňování Židů z rituálních vražd, ale časem dospěli k závěru, že je Židy buď potřeba obrátit na „správnou“ (křesťanskou) víru, anebo je vyhnat. Na židovské čtvrti bylo nahlíženo jako na problémové oblasti a blízko nich byly zakládány kláštery. Dalším významným

³⁵ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část I.*, s. 98–99.

³⁶ KAUFMANN, Hans, *Maurové a Evropa*, Praha 1982, s. 81.

³⁷ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část I.*, s. 98–99.

živitelem antisemitské vlny ve středověké Evropě se stala epidemie tzv. černé smrti. Mor se začal šířit po celém kontinentě a zabil možná až polovinu světové populace. Jelikož nikdo nechápal příčiny vypuknutí tak masivní pandemie, začalo se věřit, že jde o *pestis manufacta* – výsledek konání zlovolných lidí. Jako hlavní podezřelí figurovali právě Židé, kteří byli často mučeni a na mučidlech se také doznávali. K jejich obviňování docházelo všude, rozšířila se smyšlenka, že otravují studny a chtějí vyhladit ostatní. Až byla vydaná v Avignonu 26. září 1348 papežem Kleimentem VI. očistila Židy a vystoupila proti jejich nařčení. Papež poukázal na to, že židovské obyvatelstvo černou smrtí utrpělo stejně jako ostatní a přikládal vinu za vypuknutí moru ďáblu. V druhé polovině 14. století již bylo jasné, že Židé nejsou strůjci moru, ale antisemitismus již zapustil kořeny příliš hluboko.

Pyrenejský poloostrov se ve středověku jevil pro židovské obyvatelstvo jako nejbezpečnější oblast ze všech latinských států. Na tomto území docházelo ke sporům spíše ve filosofické a teologické rovině. V polovině 13. století se otevřela éra veřejných disputací odstartovaná roku 1240 jako reakce na dekret papeže Řehoře IX., který zakazoval Talmud. Knihy měly být zabaveny a svěřeny do péče dominikánům a františkánům. Nutno dodat, že jediným panovníkem, který spolupracoval s papežem na uskutečnění tohoto antisemitského tažení, byl francouzský král Ludvík IX. Na území dnešního Španělska se disputace zaobíraly širokým spektrem otázek. Ve dnech 20. až 31. července roku 1263 uspořádal aragonský král Jakub I. v Barceloně asi nejvýznamnější disputaci. V návaznosti na disputace byl Talmud dokonce souzen procesem z hlediska rouhačství. Přesto všechno se v této době mohli Židé, žijící na Pyrenejském poloostrově, považovat za intelektuálně nadřazenou obec, která byla pro katolické monarchie nepostradatelná. Jejich důležitost ve společnosti začala výrazněji upadat až během 14. století, kdy je v mnoha oblastech začali dohánět křesťané. Židovské pozice byly napadeny antisemitskými zákony a poprvé

v dějinách bylo po praktické stránce výhodné přijmout křest a zařadit se dobrovolně do rozsáhlé a značně progresivnější majoritní skupiny.³⁸

Při pátrání po původních kořenech antisemitismu je důležité přihlédnout k mnoha různým aspektům, ať už je vnímán jako rasismus, či „pouze“ jako náboženská nesnášenlivost. Joseph Pérez ve své knize *Los judíos en España* mimo jiné poukazuje na to, že lze odlišovat antisemitismus a antijudaismus. Podle něj antijudaismus doprovází římskokatolickou církev od prvopočátku, ale antisemitismus (ve smyslu rasové nesnášenlivosti) je záležitostí pozdější doby. Přísně vzato se tedy o době zhoršování vztahů mezi katolíky a židovskou obcí na konci středověku dá hovořit jako o projevech antijudaismu a náboženské netolerance. Prvotní náboženské spory vznikly kolem Ježíše Krista a jeho podstaty. Římskokatolická církev byla přesvědčena (na rozdíl od Židů), že je Ježíš jejich očekávaným Spasitelem a nechápala, že všichni nejsou stejného názoru. Každý rok na oslavy Velkého pátku svolávali svoje věrné, aby se modlili za *perfidis judaeis* (nevěřící Židy). Katolická ikonografie také dlouhá léta vyobrazovala synagogu jako ženu se zavázanýma očima, což mělo naznačovat, že Židé buď nejsou schopni, anebo nechtějí vidět pravdu. Židovská obec byla také v očích katolíků odpovědná za smrt Ježíše Krista, a to bylo něco, co nebylo možno zapomenout. I přesto se mnoho španělských Židů všemožně snažilo toto nařčení vyvrátit či zpochybnit. V jedné verzi kroniky nazvané *La Crónica general de España*, která vyšla roku 1450, se vyskytují dopisy, pravděpodobně psané Židy z Toleda, v nichž nabádají své bratry z Jeruzaléma, aby ušetřili Kristův život. Většina z těchto pokusů se ovšem minula účinkem. Na počátku 14. století se například v Segovii vybíral od Židů symbolický poplatek – 30 zlatých na hlavu, který měl připomínat jejich předky, kteří Jidášovi dali oněch 30 stříbrných. Až roku 1959 papež Jan XXIII. nakázal, aby modlitba za nevěřící (zrádné) Židy byla při oslavách Velkého pátku vypuštěna v rámci římské církve a později se to rozšířilo i mezi další.³⁹

³⁸ JOHNSON, Paul, *Dějiny židovského národa*, Praha 2005, s. 209–214.

³⁹ PÉREZ, s. 84–90.

Ruku v ruce s postupným završováním *reconquisty* v 15. století přicházela potřeba vytvořit jednotný a silný španělský stát. Jednotná katolická víra v rámci jedné z předních katolických velmocí novověku se dnes jeví jako nezbytná, ale konečné rozhodnutí vyhnat židovské obyvatelstvo z poloostrova bylo velmi problematické a je vnímáno jako velmi kontroverzní počin královského páru. Zpočátku Veličenstva pouze trvala na obnovení starých pořádků – tedy aby Židé zaujali své zažité místo v uspořádání společnosti. Tolerování být mohli také částečně proto, že existovaly názory (možná lehce naivní), že když kolem sebe vidí správné křesťany, bude je motivovat k dobrovolné a upřímné konverzi. Až ve 14. a 15. století na Pyrenejský poloostrov začaly pronikat silnější protižidovské tendence z okolního světa, až se nakonec odrazily v církevní a později i státní legislativě. Jako zlomový rok mezi tolerancí a zhoršením vztahů se jeví rok 1391, kdy došlo k velké vlně pronásledování, perzekucí, vystěhovávání, násilným křtům a dokonce zabíjení. Je vcelku logické, že v následujících letech po těchto událostech výrazně vzrostl počet konvertitů. Je také ovšem velmi těžko zjištělné, jak upřímné tyto konverze byly.⁴⁰ H. Rawlings uvádí, že více než polovina dosavadní židovské populace (okolo 200 000 lidí) se rozhodla raději přijmout křest, než aby nadále trpěla silící perzekucí. Dramatický nárůst počtu *Conversos* byl přímo úměrný poklesu obyvatel židovských komunit například v Seville, Toledu, Segovii a dalších městech. Konverze se sice jevila jako pragmatické východisko z těžkých životních situací, ale zdaleka nepředstavovala konec útrap. Právě bývalí Židé se ocitli v hledáčku nejen vyšších institucí, ale také sousedů. Utajit dvojí život, na veřejnosti vystupovat jako křesťan, ale v soukromí provozovat židovské rituály a dodržovat zásady, nebylo vůbec jednoduché a mnoha lidem se to stalo také osudným. Docházelo i k tak extrémním situacím, kdy i v rámci jedné domácnosti žil manžel tajným židovským životem, jeho žena byla upřímnou křesťankou stejně jako jedno jejich dítě, kdežto další sourozenci mohli být také tajní Židé. Z toho se dá vyvodit, že strach z odhalení pravého vyznání byl veliký i v rámci jednotlivých rodin. Rodiny konvertitů také v zásadě zůstávaly v kontaktu

⁴⁰ LADERO QUESADA, s. 165–166.

s věrnými Židy, což v nich podněcovalo starého ducha. Tyto kontakty byly také postupně považovány za největší nebezpečí a jeden z důvodů definitivního vyhnání Židů ze země. Věřilo se, že jejich soužití znemožňuje konvertitům se upřímně oddat Kristovi.

Z křesťanského pohledu se Žid nejlépe odhalil díky specifickým sociálním a stravovacím návykům. Dodržování Šabatu a ceremoniálů v rámci rodiny, znalost a používání hebrejštiny, jezení nekvašeného chleba, odmítání vepřového, atd. – to vše mohlo dotyčného usvědčit a po založení Supremy to byly právě tyto okolnosti, které byly sledovány a vyšetřovány.⁴¹ Existují záznamy prvních inkvizičních tribunálů v Ciudad de Real z roku 1484, které zveřejnil H. Beinart. Tyto záznamy nejen podrobně zaznamenávají, kdo byl řízení přítomen, ale také evidují svědecké výpovědi a důkazy shromážděné proti obžalovaným. Jako příklad lze uvést případ Maríi González, která stanula před tribunálem roku 1483. Na jejím případě je zajímavé hlavně to, že byla jako první souzena a odsouzena za dvojí život v přítomnosti (*in person*), na rozdíl od tří předchozích, kteří byli souzeni *in absentia*. Podle záznamů se Maríia doznala k tajnému praktikování judaismu během tzv. *tiempo de gracia* (lhůta milosti), kdy tvrdila, že k tomuto způsobu života byla donucena svým manželem (který byl souzen spolu s ní). Tribunál ovšem nashromáždil důkazy dosvědčující, že její doznání nebylo upřímné a byla shledána podvodnicí a komplicem svého manžela. Byla odsouzena k trestu smrti upálením na hranici 23. února 1484. Soudci v tomto případě byli Pedro Díaz de la Costana a Francisco Sánchez de la Fuente. Jako žalobce vystoupil Fernán Rodríguez del Barco a obhajoby se ujali Alonzo Alvarez a Bachiller Gonzalo Muños. Na straně obžaloby vystoupilo osm svědků a na straně obhajoby o jednoho méně. Svědkové mimo jiné dosvědčili, že rodina dodržovala židovské tradice, nosila nejlepší oblečení o sobotách, rozsvěcovala olejové lampy v pátek večer, konzumovala maso v době půstu a v tomto duchu vychovávala své potomky. Místní kněz také dosvědčil, že obžalovaná byla za poslední dva roky v kostele pouze jednou. Celý proces probíhal bezmála pět měsíců. Jeho chronologický rozpis vypadá následovně:

⁴¹ RAWLINGS, s. 48–50.

1483

9. říjen María González se doznává během *Period of Grace*.
26. listopad Obžaloba je předložena.
1. prosinec Obžalovaná se sama hájí, prokurátor požaduje 9 dní na uzavření obžaloby a představení svědků obhajoby.
3. prosinec Dotazník obhajoby je předán soudu. Svědkové obhajoby jsou představeni a skládají přísahu.
- 4, 9–11. prosinec Svědkové obžaloby jsou představeni a skládají přísahu.
22. prosinec Žalobce žádá zveřejnění svědeckví.

1484

26. leden Obhájce hájí svůj případ. Obžalovaná předkládá seznam svých nepřátel a žádá o jejich anulování jakožto svědků obžaloby.
6. únor Přelíčení obou stran jsou uzavřena.
- Neznámé datum *Consulta-de-fe* („konzultace víry“, porada s teologickými odborníky).
23. únor Rozsudek je veřejně pronesen a vykonán v rámci *auto-de-fe* na náměstí.

Pramen: BEINART Haim (ed.), *Records of the Trials of the Spanish Inquisition in Ciudad Real*. Vol. 1, Jerusalem 1974, s. 70–90.

Jak již bylo řečeno, přijetí křtu se možná mohlo jevit jako nejlepší východisko, ale není cílem této práce zpochybňovat upřímnost všech konvertitů. Je více než jisté, že mnoho z nich dodržovalo křesťanská dogmata z upřímného, oddaného přesvědčení, ale bohužel ani tito *cristianos nuevos* (nový křesťané) neměli lehký život. Status *limpieza de sangre* (čistota krve) se stal další překážkou, se kterou se museli potýkat. S tímto omezením se setkáváme poprvé roku 1449 v Toledu. Jednalo se o pokus zabránit lidem se židovským původem zastávat některé z důležitých úřednických a měšťanských povolání. Konvertité byli ve společnosti nesnášeni pro své kariérní úspěchy, pro monopoly svých společností a pro vliv, který jim i po konverzi zůstával. Zvyšovalo se napětí mezi tzv. novými a starými křesťany, kteří se cítili ohroženi a zastíněni. Vznikl tím velmi důležitý diskriminační kód, který brzy přijaly i další sekulární a církevní instituce. V této fázi se již jednalo spíše o problémy rasové, než náboženské. Začal fenomén opravdového španělského antisemitismu. Ti, kteří toužili po

kariérem povýšení, museli doložit své nežidovské kořeny ve čtyřech generacích a obyčejní lidé, kteří skutečně měli „čisté“ kořeny, to nosili jako svůj odznak cti.

Ne všichni s tímto způsobem diskriminační legislativy ovšem souhlasili. Hlavně lidé ze starších křesťanských kruhů to považovali za projev nejvyšší netolerance a dočkalo se to dokonce papežského odsouzení, jako něco, co odporuje křesťanským principům. Navzdory tomu, že status čistoty krve se začal stávat velmi rozšířeným fenoménem, dá se ke konci 15. století hovořit o tom, že řada se konvertitů úspěšně asimilovala se starou křesťanskou komunitou. Mnoho z nich se přiženilo/provdalo do prominentních aristokratických rodin s dlouhou křesťanskou tradicí a vytvořili silné rodinné frakce. Velké množství z hlavních (nejen) církevních předáků mělo pak doložitelné židovské předky. Jako příklad lze uvést Juana Ariase de Ávila (biskup segovijský) nebo Alfonsa de Burgos (biskup córdobský).⁴²

V ovzduší tohoto společenského chaosu a pocitu křivdy na obou stranách se začala rodit myšlenka na spravedlivé šetření, které by skoncovalo s nepravdivým závistivým pomlouváním nevinných a naopak by odhalilo a potrestalo skutečné kryptojudaisty a kacíře. Tento nápad se zamlouval i samotnými upřímnými konvertitům, kteří doufali, že se zbaví veškeré pohany a jejich život se zjednoduší. V době nástupu Veličenstev na trůn byla situace již tak kritická, že tlaku na řešení problému procesním právem se nedalo dále odolávat. Důvody zpočátku náboženské, později společenské a nakonec i politické daly roku 1478 vzniknout inkvizici.⁴³ Do pravomocí inkvizice ovšem patřili pouze „pokřtěné ovečky“. Vyšetřovat a soudit Židy, kteří i veřejně zůstali věrni víře svých otců, nebylo možné. 31. března 1492 proto vydali královští manželé dekret, který židovskému obyvatelstvu dával čtyři měsíce na to, aby opustili španělské země. Nařízení bylo podmíněno trestem smrti a ztrátou majetku a jediná šance na únik byla narychlo přestoupit na křesťanskou víru. Dekret také zakazoval ostatním Židy tajně ukrývat ve svých domovech. Takové provinění by bylo stíháno

⁴² Tamtéž, s. 50–54.

⁴³ LADERO QUESADA, s. 174–175.

totožnými tresty.⁴⁴ Ti, kteří se rozhodli odejít, měli zakázáno si vzít s sebou zlato, stříbro šperky nebo mince.⁴⁵ To komplikovalo prodej nemovitostí, které si samozřejmě nemohli vzít s sebou. Často tedy docházelo k nejrůznějším nevýhodným transakcím, jako například výměna za látky a jiné věci, které si mohli odnést ze země. Možnost volby ovšem nebyla pro každého. Opustit poloostrov (či Sicílii a Sardinii, na které se dekret také vztahoval) si mohli finančně dovolit pouze ti bohatší.⁴⁶ Počty Židů, kteří opravdu odešli, a těch, kteří konvertovali, je velmi těžké určit a mnozí autoři se v odhadech značně rozcházejí. Je možné dohledat čísla okolo 100 000 – 150 000 vyhnaných a 250 000 konvertitů,⁴⁷ ale také 165 000 – 400 000 vyhnaných ku 50 000 konvertitům.⁴⁸

Motivy Veličenstev k vydání dekretu o vyhnání budou vždy velmi kontroverzním tématem, a jak moc velkou roli v nich hrály důvody finanční je předmětem vzrušených debat (ovšem ne této práce).⁴⁹ Zajímavě se ale v tomto duchu jeví citát z deníku Kryštofa Kolumba z té doby: „*Ve stejný měsíc, ve kterém Jejich Veličenstva vydala edikt, že všichni Židé by měli být vyhnáni z království a jeho teritorií, ve stejný měsíc mi dali rozkaz podniknout s dostatečným počtem mužů moji expedici za objevením Indií.*“⁵⁰

3.2 Muslimové

Další důležitou kapitolou pro pochopení náboženských a sociálních poměrů ve španělských královstvích v dobách formování inkvizice jsou osudy muslimského obyvatelstva. Završení *reconquisty* a pád Granady nastolily zcela nové pořádky. Vystávala otázka jak naložit s *mudéjary* (*mudéjares* byli muslimští poddaní, žijící na křesťanské půdě), kteří ve velkých počtech žili na území dobytých

⁴⁴ HROCH, SKÝBOVÁ, s. 85.

⁴⁵ CHALMERS, s. 2.

⁴⁶ Osudy exulantů přitom také nebyly povětšinou šťastné. Často končili okradeni či byli zabijeni v zahraničí, kvůli představám, že své bohatství spolykali nebo jinak ukryli.

⁴⁷ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část I.*, s. 102.

⁴⁸ CHALMERS, s. 2.

⁴⁹ O ekonomických motivech a souvisejících debatách hovoří např. J. Chalupa v již citovaném článku *Stručné dějiny hanebnosti: Židé, konvertité, kacíři a španělská inkvizice. Část I., židé, konvertité a křesťané* v Historickém obzoru.

⁵⁰ CHALMERS, s. 2.

taifas.⁵¹ V prostřední Koruny aragonské se pak také hovoří o *Saracénech* (*sarracenos*), ovšem nejběžnějším výrazem bylo Maurové (*moros*). Soupis obyvatel z roku 1495 uvádí, že z celkového počtu 51 000 domácností, bylo 5674 maurských, což by mohlo odpovídat zhruba 30 000 lidí. Jejich nejhustější výskyt byl v povodní řeky Ebro (severovýchod dnešního Španělska), kde jejich osídlení tvořilo celé vesnice. Dále existovaly i městské čtvrti, obývané výlučně muslimskou komunitou. Největší byla ve městě Borja, kde tvořili až čtvrtinu obyvatel. Ovšem nejdrtivější většina (asi 84%) žila na panstvích šlechty nebo církve. Soupis zachycuje celkem okolo 143 míst s maurskou populací. Zároveň lze tvrdit, že největší zastoupení měli ve Valencii, kde jich na venkově žilo více než 50 000, početněji se vyskytovali též v Katalánsku. Naopak Baleárské ostrovy nebyly domovem téměř žádných, a to z důvodů podmínek jejich *reconquisty*. Samotné hlavní město také neskýtalo v této době početnou muslimskou komunitu, ačkoli jiné to bylo před rokem 1455, kdy došlo k útoku na jejich čtvrt'.⁵²

I přes katolickou touhu sjednotit své země pod jedinou silnou víru bylo k Maurům přistupováno podstatně lépe než k Židům. Bylo jim dovoleno vykonávat svá řemesla, takže často působili jako zedníci, truhláři, zahradníci nebo sadaři. Velké uplatnění také našli i jako krejčí, neboť oblečení v maurském stylu bylo pro Evropany velmi atraktivní a žádané, a španělská móda si toho žádala. Faktem zůstávalo, že nebyli nijak závratně bohatí a ani podnikaví (na rozdíl od židovských sousedů), a proto na sebe neobraceli závistivé pohledy a do jisté míry se díky tomu vyhnuli pronásledování.⁵³ *Mudéjarové* žijící na venkově žili hlavně na dominikální půdě. Často to byli bezzemci či nevolníci, ale objevovaly se i výjimky, kdy Maur byl vlastníkem rozsáhlých pozemků. Pověštinou ale platilo, že byli více zatíženi důchody, daněmi a fiskální politikou než křesťanští rolníci. Na konci 15. století jim pak bývaly daně ještě zvyšovány a došlo i na omezování svobody pohybu. V Aragonii a Valencii bylo jejich

⁵¹ CARDINI, Franco, *Evropa a Islám*, Praha 2004, s. 172.

⁵² LADERO QUESADA, s. 183–184.

⁵³ CARDINI, s. 172.

postavení o něco lepší, protože zde byli pod částečnou panskou ochranou. Tato ochrana vycházela z toho, že byli chápáni jako nepostradatelná pracovní síla, a proto na ně nebyl vyvíjen tak velký tlak jako například v Kastilii, kde bylo roku 1502 mnoho z nich přinuceno k hromadné konverzi. Pokud jde o Kastilii, jejich komunity zde nebyly zdaleka tak početné, ale ani přístup k nim nebyl tolik uvolněný. Kolem roku 1500 jich byly zaznamenány sotva 2000.⁵⁴

Vyhnání Židů v roce 1492 znamenal konec Španělska jako království tří náboženství, kterým po staletí bylo. Ačkoli se vyhnání zatím netýkalo muslimského obyvatelstva, nikdo si nemohl být jistý, co bude následovat. Strach z perzekucí vytvořil vedle skupiny krypto-židů také krypto-muslimy. Opět se ani zde nedá generalizovat a tvrdit, že každý Maur, který přijal křest, to neudělal upřímně, ale mohou zde existovat přinejmenším důvodné pochyby. Muslim, který konvertoval ke křesťanství, se ve španělském prostředí nazýval *morsik* (*los morsicos*). Samozřejmě pak i u této náboženské minority docházelo k opouštění země a dobrovolnému exilu. Cílem se pak nejčastěji stávala severní Afrika. Po porážce poslední maurské enklávy v Granadě se napůl očekávala nějaká forma odvety ze strany islámského světa. Zvolání „*Moros en la costa*“ (Maurové na pobřeží) se pak stávalo strašákem obyvatelstva. Středozemní moře se jevilo jako volné pro nejrůznější pirátské odvetné výpravy a strach lidí sehrál svoji roli. Pravdou ovšem bylo, že islámský svět byl příliš slabý na pokusy o odvetu a strach z maurských pirátů byl přehnaný.⁵⁵ Postava nevěřícího Turka a Saracéna jako představitele nebezpečí pro křesťanský svět, se rychle dostala do lidové kultury. Tento fenomén odstartovaly zejména křížové výpravy, které živily předsudky a někdy smyšlené představy. Herci hrající Saracény často vystupovali na renesančních slavnostech u dvorů i jinde. Honosně oděný Turek s děsivým vzezřením křesťany lekal, ale i fascinoval. Pořádaly se turnaje či představení, ve kterých se utkal „nevěřící Maur“ s „hrdinným křesťanem“. „Nepřítel kříže“ se

⁵⁴ LADERO QUESADA, s. 184.

⁵⁵ HARVEY, Leonard Patrick, *Islamic Spain, 1250 to 1500*, Chicago 2014, s. 324–325.

postupně přenesl do metafyzické roviny a zůstával tak v kolektivním vědomí. Strach z neznámého se šířil.⁵⁶

Muslimové byli tolerovanou konfesijní menšinou s uchovanou (někdy alespoň částečnou) osobní svobodou, ale stávalo se, že měli tvrdší soudní a trestní režim než křesťané. Z toho důvodu si také řídili vlastním soudně-náboženským zákonem, který obsahoval aspekty obchodního a občanského práva. Měli také vlastní soudní úřady. V Kastilii pro ně fungoval soudce (*alcalde mayor*) a maurští sudí (*alcaldes de moros*). Aragonská obdoba pak byla *alcadí general* a *alcadías de aljama*. Ačkoli mnohá právní omezení se týkala jak židovské, tak maurské skupiny obyvatel, *mudéjarové* nikdy nebyli tak nenáviděni jako Židé. Navíc na panských statcích byli velmi výkonnou a hlavně levnou pracovní silou, a tak sama šlechta měla tendence je bránit. Ve městech žili oficiálně smícháni s ostatními obyvateli, a i když povětšinou byla snaha vytvářet vlastní čtvrti, nikdy se to nedalo srovnávat s židovskými ghetty. Až od roku 1480 se začala vydávat jistá omezující nařízení, zaměřující se hlavně na jejich společenskou diskriminaci. Nesměli používat vlastní řeznictví, léčit křesťany (což nikdy nebylo dodržováno), nesměli je ani zaměstnávat ve svých domácnostech, a v neposlední řadě byl zakázán pohlavní styk se členy jiné náboženské komunity.

Navzdory jisté proti-muslimské demagogii nelze popřít zásadní pozitivní vliv, který Maurové měli na španělské umění a kulturu, a to zejména v době pozdního středověku. Mimo klasické malířství, sochařství a architekturu, značně ovlivnili módu a dokonce také hispánské cukrářské umění, které má do jisté míry základ v maurských stravovacích návycích.

Deset let po židovském exodu – tedy roku 1502 – byli muslimští obyvatelé Kastilie postaveni před stejnou volbu, jako tehdy Židé. Konvertovat nebo odejít. Stejný osud pak potkal *mudéjary* i v Aragonii roku 1526. Na rozdíl od Židů se ovšem zdá, že plošně všichni zvolili křest. *Morsikové* (jak se již nazývali) ovšem nijak zásadně nezměnili svoje zažité kulturní zvyky a nevedlo to (možná

⁵⁶ CARDINI, s. 175.

poněkud překvapivě) ke stejné reakci jako u pokřtěných Židů. Jako noví křesťané (*crístianos nuevos*) již byli pod dohledem inkvizice, ale i tak kulturní rozdíly mezi nimi a starými křesťany (*crístianos viejos*) byly výrazné. Na rozdíl od židovských konvertitů se neintegrovali do španělské křesťanské komunity a žili „na okraji společnosti“. K jejich definitivnímu vyhnání z poloostrova nakonec došlo až na počátku 17. století.⁵⁷

⁵⁷ LADERO QUESADA, s. 183–186.

4. Suprémo Tribunal de la Santa Inquisición

4.1 Hierarchie

Jakkoli je hodnocení inkvizice po etické a morální stránce složité, reflexe její vnitřní struktury a organizace již nikoliv. Španělská Suprema se stala velice efektivní a již od svého vzniku se řídila zcela přísnou hierarchií. V čele stála tzv. Rada všeobecné a nejvyšší inkvizice (*Consejo de la General y Suprema Inquisición*), která byla součástí výkonné moci království (stejně jako např. Rada pro státní finance, Válečná rada, Rada pro Indie, atd.). Z toho důvodu je také španělská Suprema vnímána jako první opravdová státem založená a státem podporovaná inkvizice.⁵⁸ Ve věci vnitřní struktury to byl významný posun od středověké předchůdkyně, kde inkvizitoři byli sice jmenováni svými přímými nadřízenými z církevního kléru, ale v právním smyslu byli zcela závislí přímo na papeži.⁵⁹ Členy Rady všeobecné a nejvyšší inkvizice vybíral a jmenoval sám panovník. V čele této rady pak stál generální inkvizitor (*inquisidor general*), který by se v podstatě dal označit za předsedu. Na tomto postu se vystříдалo mnoho významných lidí, například Hadrián z Utrechtu (budoucí papež Hadrián VI.⁶⁰) a mnoho dalších, ovšem nejvýznamnějším byl první generální inkvizitor Tomás de Torquemada, který zastával tuto funkci dlouhých patnáct let.

Inkviziční rada měla k dispozici velké finanční prostředky, což její pozici velice upevňovalo. Příjmy pocházely hlavně z konfiskací a udělených pokut a byl z nich financován chod inkvizice, platy inkvizitorů a dalších spolupracovníků. Jistý poplatek byl odváděn i do královské pokladnice, ale ani to inkvizici příliš nezatížilo.⁶¹ Z kraje svého působení musela ovšem instituce pracovat s omezenějším rozpočtem než za časů svého největšího rozmachu, a to se projevilo hlavně fungováním tzv. *tribunales itinerantes*. Tyto tribunály byly mobilní a cestovaly z místa na místo, vždy podle potřeby a výskytu kacířství. Později pak bylo celé království (a nakonec i španělské impérium) rozděleno na

⁵⁸ Tamtéž, s. 158.

⁵⁹ GRIGULEVIČ, s. 89.

⁶⁰ Papežský úřad zastával v letech 1522 až 1523.

⁶¹ Později, za vlády Filipa IV., byla Suprema natolik finančně nezávislá, že mohla panovníkovi poskytovat nejrůznější půjčky, a to z pozice, jako by si byli navzájem rovni.

distrikty, které měly dohled nad místními tribunály. Právě místní tribunály pak stály v pomyslné „první linii“ boje proti herezi.

V čele místních tribunálů byli dva až tři inkvizitoři, kteří museli mít výtečné právníké vzdělání. Pomoc při rozhodování v tom, co je z hlediska teologie ještě přijatelné a co už lze kvalifikovat jako zločin, jim poskytovali tzv. *calificadores* (posuzovatelé). Novinkou oproti středověké inkvizici pak byl úřad prokurátora (*fiscal*), který měl za úkol připravit obžalobu. Dále se tribunál skládal z *receptora*, který vybíral pokuty a konfiskáty, a v neposlední řadě z notářů a sekretářů, kteří dokumentovali (podle J. Chalupy až s obsesivním zapálením) celý průběh procesu s obžalovaným. Zajímavé je, že na rozdíl od středověkých postupů musel u vykonávání útrpného práva být vždy přítomen lékař, který posuzoval stav vyslýchaného před a po mučení. Každý tribunál pak měl také svého kaplana, který ovšem většinou obstarával liturgické potřeby pouze členům tribunálu, zatímco souzeným byly jeho služby často odepřeny. Samozřejmostí každého tribunálu byli i strážci a dozorcí, kteří zatýkali a hlídali souzené.⁶²

Jak již bylo naznačeno, nedílnou součástí celého procesu byli udavači. Pro práci inkvizice byli velice cenní, a proto byli svým způsobem chráněni.⁶³ Patřili do sítě tzv. *familiars* (příbuzných), která se velice rozrůstala, Kromě udavačů do ní patřili i další informátoři a někdy i ozbrojené složky.⁶⁴ Fungovala zásada, že identita donašeče zůstane utajena (i odsouzenému) a španělská inkvizice (na rozdíl od té středověké) neváhala zahájit šetření na základě anonymního udání. Motivy donašečů ovšem nejde jasně kvalifikovat. Nešlo pouze o výsledky náboženského fanatismu, ale ani o pouhou touhu po osobní mstě. Roli nejspíše pak sehrála právě jejich kombinace spolu se strachem, že budou sami obviněni, pokud neobviní dříve někoho jiného. Důležité je, že i inkviziční předpisy počítaly s možností osobní zášti, a proto se mohl odsouzený pokusit zpochybnit svědectví proti své osobě tím, že sestavil seznam svých nepřátel. Pokud se některé jméno

⁶² CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 158–159.

⁶³ HROCH, SKÝBOVÁ, s. 283–284.

⁶⁴ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 159–160.

skutečně shodovalo, mohl mu být trest zmírněn, či úplně zrušen. Úskalí ovšem bylo v tom, že odsouzený předem neznal jména lidí, kteří svědčili proti němu, a onen seznam musel sestavit poněkud namátkově. K zadržení údajného kacíře pak došlo pouze tehdy, pokud se pro němu sešlo větší množství důkazů a udání. Zvláštní skupinu pak tvořili lidé, kteří se přišli příslušnému inkvizitorovi přiznat sami. Toto počínání bylo inkvizicí vítané, neboť to konečně odpovídalo jejich původnímu poslání – navrátit odpadlíka na pravou cestu víry. Ale ani sebeudání neznamenovalo beztrestnost. Existoval zde jistý předpoklad, že dotyčný přiznal své menší přestupky jen proto, aby zamaskoval ty velké. Pokud tomu tak skutečně bylo, bylo sebeudání pouze polehčující okolností.⁶⁵

Familiars (tedy udavači a další „přátelé“ inkvizice) nejednali úplně nezištně. Za jejich služby jim nebylo placeno přímo penězi, ale mohli využívat různá privilegia. Mohli například nosit zbraň, soudit je nesměl nikdo jiný než inkviziční tribunál, byli částečně osvobozeni od některých daní atd. Není překvapivé, že tento post se postupem času stal velmi lukrativním a křesťané z nejrůznějších společenských tříd o něj usilovali. Stěžejní bylo právě potvrzení o čistotě krve (*limpieza de sangre*), tedy o „bezúhonnosti“ rodokmenu. Tato potvrzení vydávala inkvizice oproti nemalému finančnímu obnosu a během let se z toho stalo něco, co synové v rámci dědictví hrdě přebírali po svých otcích.⁶⁶

4.2 Inkvizice ve středověku

Ačkoli fenomén inkvizice je spojován hlavně s obdobím novověku, jeho počátky lze vysledovat o mnoho století dříve. Někteří autoři kladou prvopočátky inkvizičních tribunálů již do 12.⁶⁷ či 13.⁶⁸ století, ovšem někteří středověkou inkvizici zpochybňují úplně. David Zbiral ve své studii uvádí, že směry moderního bádání se v této oblasti začaly rozcházet s těmi staršími a mnoho historiků dnes polemizuje o tom, zda středověká inkvizice ve smyslu jednotné papežské organizace vůbec někdy existovala. Novým impulzem pro badatele se stalo zpřístupnění archivů Svatého officia a možnost se tedy odprosit od dědictví

⁶⁵ HROCH, SKÝBOVÁ, s. 285.

⁶⁶ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 160.

⁶⁷ HROCH, SKÝBOVÁ, s. 32.

⁶⁸ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 155.

starší historiografie. Podle této studie je také možné sledovat zcela nový přístup nahlížení nejen na inkvizici, ale i na inkvizitory jako takové, na jejich motivaci a osobnost. Objevují se argumenty (dříve opomíjené), zdůrazňující, že inkviziční činnost se mimo jiné vyznačuje (minimálně v teoretické rovině) snahou o obrácení zbloudilých, jejich „vyléčení“ a přivedení zpět na správnou cestu. Inkvizitoři pak měli mnohdy skutečně věřit, že konají boží dílo.⁶⁹ Tyto přístupy velmi kontrastují například s dílem *Dějiny Inkvizice* od I. R. Griguleviče⁷⁰, který inkvizici a její představitele místy líčí jako čiré zlo.

Pokud se rozhodneme středověkou inkvizici vnímat pouze jako „*typ právní procedury, který byl využíván mimo jiné k boji s kacírstvím*“⁷¹ nebo jako opravdovou organizovanou instituci, je jisté, že kořeny lze hledat ve válkách proti albigenským (1209–1229) v oblasti dnešní jižní Francie. Albigenští popírali božskou podstatu Ježíše Krista a hlásali návrat k askezi a chudobě a postupně přestali uznávat církevní hierarchii a autoritu. Ke hnutí se nakonec přidala i šlechta, která patrně toužila po církevním majetku, který by se pro ně uvolnil, a problém začal být skutečně ožehavý.⁷² Papež Inocenc III. se tedy rozhodl zasáhnout. Vyslal do oblasti své legáty a vyhlásil první křížovou výpravu v křesťanské historii vedenou proti souvěrcům. Křížáci ve Francii zvolili tak brutální postup, že již tehdy otrásl středověkou veřejností. Z této akce také pochází památný výrok papežského legáta Arnauda Amalrika: „*Zabte je všechny, Bůh už si je přeбере*“.⁷³ Také se zde objevil fenomén, který přetrval po následující staletí – upalování kacírů na hranicích.

Papež Honorius III. (počátek 13. století) pak pověřil dominikány, aby pátrali po kacírích a potírali je. Později stejný úkol dostali i františkáni a půda pro inkvizici byla připravena.⁷⁴ Přišla také patrná změna v přístupu ke kacírům oproti minulosti. Od pádu západořímského císařství bylo běžnou praxí, že tresty heretikům udělovala církev a nejvyšším potrestáním byla exkomunikace. Místní

⁶⁹ ZBÍRAL, s. 1–19.

⁷⁰ GRIGULEVIČ, Iosif Romualdovič, *Dějiny inkvizice*, Praha 1982.

⁷¹ ZBÍRAL, s. 7.

⁷² CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 155.

⁷³ CHALUPA, *Inkvizice*, s. 25–27.

⁷⁴ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 155.

biskup ovšem nejčastěji udělil viníkovi pokání, aniž by bylo formálně zahájeno soudní řízení. Od 13. století však přichází změna. Církev mohla již podat obžalobu a pohnat obžalovaného až před inkviziční soudy, které se lišily od zažitých postupů. Inkviziční soudci byli zcela v jiném postavení než ostatní. Iniciativa vyhledávat viníky, obžalovávat je a soudit, pocházela od nich samých.⁷⁵

Definice kacírství a kacírů se ve středověku značně lišily, většinou v závislosti na aktuální potřebě konkrétních případů, ale obecně lze tvrdit, že katolická církev považovala kacírství za vědomé a záměrné odmítání článků katolické víry a veřejné tvrdohlavé zastávání chybné teze. Kacířem byl pak každý věřící, který byl obeznámen s katolickým učením, ale přesto ho popíral a hlásal rozdílný výklad.⁷⁶ Z tohoto pak vyplývá, že lidé neseznámeni s katolickým učením ani nemohli být považováni za heretiky, ovšem praxe se mnohdy mohla lišit. Podle Griguleviče byla právě nejednotnost definice kacírství hlavním „kamenem úrazu“ středověké inkvizice. Osud lidí závisel na libovolném výkladu těchto pojmů a inkvizitoři měli volnou ruku. Často byli souzeni lidé pouze na základě udání, nebo ti, kteří pouze s domnělými kacíři měli přijít do styku a mohli tedy být „nakaženi“ kacířským duchem. Dále tvrdí, že: *„vznik inkvizice vyvrátil mýtus o křesťanském náboženství všeobecné lásky, milosrdenství a odpuštění, jak jej po staletí šířili teologové. ... [církev] tvrdila, že to dělá ve jménu křesťanského milosrdenství, že tak zachraňuje to nejcennější, co má člověk – jeho duši ...“*⁷⁷.

Středověká inkvizice získala název římská nebo papežská inkvizice, protože odvozovala své pravomoci přímo od papeže. Papež se stal „vrchním inkvizitorem“ a jako jediný mohl změnit rozsudky lokálních tribunálů. Často se o ní hovoří také jako o *pontifikální* nebo apoštolské. Zpočátku se objevovaly konflikty mezi inkvizitory a místními biskupy a šlechtici, protože ti to chápali jako zásah do své výhradní jurisdikce. Hrozba kacírství nejenom ve věcech

⁷⁵ HROCH, SKÝBOVÁ, s. 32–35.

⁷⁶ SHANNON, A. C., *The Popes and Heresy in the Thirteenth Century*, Villanova 1949, s. 4.

⁷⁷ GRIGULEVIČ, s. 88–89.

náboženských, ale i ve věcech světských, působila ovšem časem jako sjednocující síla a došlo ke spolupráci světské, církevní a inkviziční moci. Inkvizitoři⁷⁸ měli za úkol odhalování, vypátrání a pronásledování kacířů a samotné potrestání mělo být v rukou moci světské.⁷⁹

Na samotném Pyrenejském poloostrově existovala inkvizice (jako všude jinde) dávno před rokem 1478, ale až tohoto roku dostala zcela novou podobu. Již od 13. století se na severu, v oblastech sousedících s Francií, inkvizice prosadila nejnárodněji⁸⁰, zejména kvůli velkému výskytu katarů (albigenských). První inkvizitoři pro Katalánsko byli papežem jmenováni již roku 1238⁸¹ a v Aragonii byl (na základně rozhodnutí koncilu v Tarragoně) roku 1242 založen inkviziční tribunál. Aragonský generální inkvizitor Nicolás Eimeric sepsal slavný traktát *Directorio de Inquisidores*, soubor právnických textů, který poskytuje i jakýsi praktický návod pro inkvizitorskou práci. Papežská inkvizice také oficiálně existovala i v sousední Navaře, ale nikdy nebyla přespříliš činná. Naproti tomu v Kastilii nebyla do 15. století inkvizice zapotřebí vůbec, protože zde fungovalo *Fuero Real* – soubor trestních zákonů, který stavěl kacíře mimo zákon a jako „škůdci víry a národa“⁸² byli přísně pronásledováni světskými soudy. Toto se změnilo (jak již bylo řečeno) roku 1478, kdy Isabela se svým manželem požádala papeže o zřízení španělské inkvizice.⁸³ Stejně jako Kastilie, ani Portugalsko středověkou inkvizici nepoznalo.

4.3 Průběh procesu a tortura

Prvním krokem po příchodu inkvizice do města bylo vyhlášení tzv. lhůty milosti (*tiempo de gracia*), která obvykle trvala třicet až čtyřicet dní. Během této doby si mohli všichni nahlédnout do svědomí a případně se doznat inkvizitorovi se svými pochybeními. Mnoho lidí této možnosti využilo, protože pokud k přiznání došlo během této lhůty, trest mohl být zmírněn (často se jednalo pouze o pokání, pokutu, či příspěvek na chudé), nebo mu mohlo být úplně odpuštěno. Strach

⁷⁸ Pojem inkvizice a inkvizitor pochází od slova *inquierre*, které znamená pátrat a vyhledávat.

⁷⁹ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 156.

⁸⁰ HROCH, SKÝBOVÁ, s. 78–79.

⁸¹ RÝS, s. 82.

⁸² CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 156.

⁸³ Tamtéž.

z udavačství také nejednou vedl k falešnému doznání, neboť se i poctiví křesťané snažili předejít falešnému udání ze strany svých sousedů či rodiny.⁸⁴ Pokud se dotyčný přišel sám udat až po uplynutí dané lhůty, býval trest „okořeněný“ úplnou či částečnou konfiskací majetku. Tento systém se ukázal jako velice efektivní, neboť v atmosféře strachu lidé často doplnili svá pokání informacemi o podivných jevech ve svém sousedství jen proto, aby se tribunálu co nejvíce zavděčili. Od 16. století se pak postup ještě zefektivnil. Inkvizice přišla s tzv. edikty víry (*edictos de fe*). Tyto edikty byly vlastně seznamy všeho, co je kacířské, a byly čteny při nedělní modlitbě. Lidé pak dostali týden na to, aby se ze zmíněných hříchů mohli doznat sami či z nich obvinít jiného. Pokud se ukázalo, že někdo této povinnosti nedostál, hrozila mu exkomunikace či dokonce inkviziční vyšetřování proti němu samotnému.⁸⁵ Udání se pak velice lišila svou závažností. Bizarní bylo například udání ze strany jedné dívky, která svou kamarádku inkvizici nahlásila za to, že dohnala snoubence k tolika prolitým slzám a vzdechům, až se jí to zdálo podezřelé.⁸⁶

Jakmile se tedy nashromáždily potřebné důkazy a odborníci uznali jejich závažnost, byl podezřelý vzat do vazby. Jeho světský majetek (a majetek celé jeho rodiny) byl okamžitě zabaven a inkvizice ho držela po celou dobu vyšetřování. Pokud by byl uznán vinným, majetek by inkvizici propadl. Pro jeho rodinu to pak mohlo znamenat katastrofu, neboť se mohli ocitnout zcela bez prostředků. Nezřídka se stávalo, že děti bohatých umíraly hlady, neboť někdo z rodiny byl držen v inkvizičním vězení. Výjimečně se pak jeví jeden známý případ, kdy Ferdinand II. osobně nakázal inkvizičnímu soudu v Zaragoze, aby poskytl potřebnou pomoc dětem momentálně souzeného Juana Navarra. Ostatní ovšem takové štěstí neměli a trvalo mnoho dlouhých let, než se tento problém upravil.⁸⁷

Inkviziční vězení se držela zcela v tajnosti. Ten, na koho byl vydán zatykač, rázem jako by zmizel ze světa. Vězeň se ocitl v absolutní separaci,

⁸⁴ RAWLINGS, s. 31.

⁸⁵ CHALUPA, *Inkvizice*, s. 96–97.

⁸⁶ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 160.

⁸⁷ KAMEN, Henry, *The Spanish Inquisition: A Historical Revision*, Yale 2014, s. 157–160.

návštěvy rodiny a blízkých byly zcela vyloučeny a dokonce jim nebylo ani sdělováno nic o osudu či stavu zadrženého.⁸⁸ Jelikož inkviziční tribunály sídlily ve větších městech, i inkviziční vězení se nacházela tam. Často pro tyto potřeby byla vybrána nějaká již nepoužívaná vojenská pevnost či hrad. H. Kamen uvádí, že inkviziční cely byly často v lepším stavu a s vězni bylo lépe zacházeno než v klasických vězeních světské spravedlnosti.⁸⁹ Dokonce existovaly případy, kdy se vězni snažili dostat ze světského do inkvizičního vězení právě kvůli lepším podmínkám.

Inkviziční cela byla zpravidla nevybavená a zadržený si měl s sebou přinést vlastní postel, povlečení i oděv. Pokud ovšem nepocházel z majetnějších vrstev a neměl, co by si s sebou přinesl, tak zkrátka nic neměl. Podobná situace byla v otázce stravování. Náklady na potravu si musel vězen hradit sám a většinou mu tedy byly strhávány ze zadrženého majetku. Pokud majetek neměl, byl zcela odkázán na dobročinnost inkvizičních zřízenců. Ani za zdmi vězení se tedy nestíraly sociální rozdíly. Podle předpisů měla na jednoho vězně připadnout jedna cela (kvůli psychologickému účinku), ale v praxi to tak nefungovalo, neboť cel nebylo nekonečné množství. Dozorci se pak alespoň snažili neumisťovat spolu lidi, kteří byli souzeni v rámci jednoho procesu. Časem se i někteří dozorcí ukázali jako uplatitelní a za příslušnou sumu byli ochotni vězni situaci vylepšit, či alespoň zařídit kontakt či setkání s někým z vnějšího světa. Tento problém lidského faktoru se během 16. století snažila inkvizice řešit tím, že dozorcům zakázala vstupovat do cel osamoceně (museli být alespoň dva), aby předešla případné korupci.⁹⁰ Pokud by se pak přece jen prokázala nevina obžalovaného a byl by propuštěn, tak měl zakázáno sdělovat jakékoli informace o svém uvěznění či procesu.

Velice pragmatické také bylo to, že kolikrát ani zadržený neznal přesné obvinění proti své osobě. Pokud mu body obžaloby sděleny byly, tak pouze velice obecně. Nedávalo mu to prostor si připravit jasnou obhajobu a také byl

⁸⁸ CHALUPA, *Inkvizice*, s. 97.

⁸⁹ KAMEN, s. 157–160.

⁹⁰ HROCH, SKÝBOVÁ, s. 294–297.

opakovaně nucen doznat „celou pravdu“. Tímto způsobem se inkvizitorům kolikrát podařilo získat více informací, než kdyby tomu bylo jinak. Docházelo pak někdy k tomu, že vyslýchaný na mučidlech by se velmi rád přiznal, ale nevěděl k čemu a opakovaně své vězňatele žádal, aby mu to prozradili. Přiznání pak bylo nejcennějším důkazem a o vině nebylo pochyb. Pokud se nedoznal ani na mučidlech, snadno to mohlo být připsáno i spolupráci s ďáblem a figurovalo to jako přitěžující okolnost.⁹¹ Po přiznání na mučidlech se muselo přiznání do 24 hodin zopakovat, jinak by pozbylo své platnosti. Tato snaha o objektivitu je v teoretické rovině „chvályhodná“, ale existovala možnost, že pokud dotyčný odvolal doznání, mohl se pod záminkou „přerušného mučení“ na mučidlech ocitnout znovu.

Obžalovaný si mohl povolat před tribunál svědky, kteří by pomohli obhájit jeho nevinu, ale vzhledem k jeho neznalosti provinění to bylo velice obtížné. Samo předvolání svědka bylo velice riskantní a každý si tento krok důkladně rozmyslel. Velice snadno se mohlo stát, že takovéto veřejné vystoupení ve prospěch domnělého kacíře, dostane do „spárů“ inkvizice samotného svědka. Také mohlo dojít k tomu, že bude svědek pohnán před soud zcela zbytečně, protože delikt je jiný, než vězeň předpokládá, a konkrétní svědek podstoupí riziko zbytečně. Značná nespravedlnost pak panovala také v tom, že proti souzenému mohl vystoupit prakticky kdokoli (jeho příbuzní, služebnictvo, zaměstnavatel atd.) a jejich svědectví nebyla nijak zpochybňována. Naproti tomu, pokud někdo blízký vystoupil ve prospěch obhajoby, bylo na jeho výpověď nahlíženo jako na neobjektivní a citově zbarvenou. V celém procesu figuroval i obhájce, ale je nutno dodat, že byl přidělován samotnou inkvizicí a jeho úlohou bylo hlavně dotyčného přesvědčit, aby se dobrovolně přiznal.⁹²

Mučení patřilo neodmyslitelně k inkvizičnímu procesu, ale H. Rawlings hovoří o tom, že moderní bádání naznačuje, že tortuře bylo vystaveno mnohem menší množství lidí, než se obecně předpokládá. Zdůrazňuje, že mnohá doznání byla získána i bez něj a že se zhruba pouze jedna čtvrtina souzených za těžké

⁹¹ CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 161.

⁹² CHALUPA, *Inkvizice*, s. 98–100.

hřichy dostala do mučireň. Z těch, kteří byli souzeni pouze za lehčí přestupky, jich bylo mučeno ještě mnohem méně (něco okolo 5%). Existovaly tři hlavní postupy – *potro* (skřípec – bolestivé natahování těla na vodorovné, šikmé či svislé konstrukci), *garrucha* (svázání rukou za zády a vytahování do výšky, často doplněné závažími na nohou) a *toca* (nucené lití vody do úst, které mělo vyvolat pocit tonutí).⁹³ Inkviziční torturu lze (stejně jako vězeňské podmínky) považovat za mírnější oproti té, ke které přistupovaly světské soudy. Dokonce pak i ta španělská obtojí například vedle italské o poznání lépe, neboť Italové byli v tomto o mnoho vynalézavější a zašli kolikrát mnohem dál (např. využívání bodavého hmyzu). Důležité bylo, že nesměla být prolita krev. Ježíš Kristus prolil za lidstvo svou krev a souzení kacíři rozhodně nebyli hodni něčeho podobného. Mimo již uvedených způsobů bylo také oblíbené psychické mučení. Několikadenní odpírání spánku v kombinaci s hladověním a žízní bylo často účinnější než jakákoli forma fyzické bolesti.

Tortura nebrala ohled na pohlaví ani věk. Mučení starších lidí nebylo tak obvyklé (většinou jim stačilo mučicí nástroje ukázat), ale i tak existují důkazy, že útrpnému právu byli vystaveni dokonce i sedmdesátníci. Na druhé straně se nebraly ohledy ani na dětský věk, o čemž svědčí doložený případ z Valencie, kde byla mučena a následně bičována teprve třináctiletá dívka.⁹⁴

4.4 Rozsudky, tresty a autodafé

Specialitou španělské inkvizice bylo, že existovaly i osvobozující rozsudky. Nebylo to sice příliš časté, J. Chalupa uvádí, že se to událo v méně než třech procentech případů, ale přesto tu ta možnost byla. V dějinách inkvizičních tribunálů se s ničím obdobným nelze setkat, středověká ani modernější římská inkvizice na Apeninském poloostrově k ničemu takovému nepřistupovala. Samo osvobození vězně bylo velice choulostivé, inkvizitoři by tím prakticky přiznali svůj omyl. Bylo velice důležité si zachovat tvář neomylných soudců, proto se častěji rozhodli podezřelého prozatím neodsoudit pro nedostatečné důkazy, ale dále ho držet ve „vyšetřovací vazbě“ klidně několik měsíců až let. Pokud přece

⁹³ RAWLINGS, s. 33.

⁹⁴ CHALUPA, *Inkvizice*, s. 100–104.

jen došlo k osvobození, bylo přísně zakázáno jakkoli hanit instituci a „doporučeno“ líčit zacházení jako milostivé a spravedlivé.⁹⁵

Běžná středověká inkvizice přistupovala k rozsudkům a trestům poněkud jinak. Pokud se kacíř odmítal navrátit na „správnou“ cestu, církev ho opustila. Zřekla se ho, odmítla se nadále starat o jeho nesmrtelnou duši a jeho tělo propadlo světské spravedlnosti. Občanská moc měla být ta, která postaví odpadlíka na hranici a usmrtí. I. R. Grigulevič v tomto místě polemizuje o tom, že církev se jednoduše snažila udělat ze státu svého „komplice“ a přenechat mu tu „špinavou práci“, aby ona sama z toho vyšla neposkvřená. Jakkoli toto tvrzení může působit až přehnaně kriticky, je pravdou, že na mnohých místech měla světská moc částečné námitky k tomuto druhu spolupráce.⁹⁶ To ovšem nebyl případ Španělska. Zcela výjimečné postavení státní inkvizice zde sahalo až k hranicím.

Vzhledem k již zmíněné horlivosti španělských inkvizitorů mohl (v případě odsouzení) být detailní výčet všech deliktů, přestupků a hříchů čten i několik hodin. Ti, kteří se doznali a náležitě litovali svých činů, byli děleni na dvě skupiny – *de levi* (lehčí provinění) a *de vehementi* (těžší provinění). Obě kategorie pak musely s rukou položenou na Novém zákoně a před křížem odpřisáhnout svou věrnost katolické víře a odvolat všechny své bludy. Pokud u nich došlo k recidivě a patřili do lehčí kategorie, stíhal je tvrdý trest. V případě, že patřili do kategorie druhé, byla to jistá cesta na hranici. U lehčích případů pak kromě materiálních trestů bylo nejčastější veřejné pokání. Odsouzenci se museli zúčastnit průvodu kajícníků, oděni do kajícnického roucha s provazem kolem krku. V ruce drželi svíci. *Sambenito* (španělský výraz pro kajícnický oděv) bylo černé roucho se žlutými a červenými vyobrazeními pekelných symbolů. Dále k němu patřila *coroza* – asi metr vysoká špičatá čepice, se shodnými motivy.⁹⁷ Někteří byli odsouzeni k nošení kajícnického oděvu doživotně, anebo s nějakým časovým omezením. Takto „označený“ člověk pak musel pokorně snášet veřejný

⁹⁵ Tamtéž, s. 107–109.

⁹⁶ GRIGULEVIČ, s. 117–118.

⁹⁷ Tato roucha měla tradici ve středověkých pláštích studu, což byly pokrývky celého těla, vyrobené ze dřeva či kovu a uzpůsobené k tomu, aby se z nich nedalo dostat bez pomoci.

posměch a pobouření ostatních, neboť pokání bylo součástí trestu. Oděv nesměl být sundán, a pokud se pod tíhou času sám rozpadl, inkvizitoři neváhali ho nahradit novým. Tento trest se týkal pak i široké rodiny, protože každý viděl, že jejich příbuzný pochybil v otázce víry. Dokonce se to negativně dotklo i několika následujících generací, hanlivý punc předka bylo těžké odstranit. Již od časů Torquemady existovalo nařízení, že děti ani vnuci odsouzených inkvizicí nesmí zastávat veřejné úřady. V 16. století bylo také velmi oblíbené posílat odsouzence na galéry, kde často veslovali do úplného vysílení a smrti. Ženskou obdobou byla nucená služba ve špitálech.⁹⁸

Vyvstává zde logická otázka, proč lidé raději neutekli, než aby museli čelit ponižujícím trestům či dokonce plamenům. Ovšem ani útěk nebyl jednoduchý, představa nezajištěného života v neznámém prostředí a bez znalosti místního jazyka mnohé naprosto paralyzovala a donutila je raději počkat, až se inkvizice objeví na jejich prahu. Samotný útěk byl vnímán jako přiznání viny a případná nepřítomnost neomlouvala. Jsou doloženy případy souzení a odsouzení v nepřítomnosti, kdy do ohně byla vržena slaměná figurína nebo obraz. O takovémto upalování se hovoří jako o *in effigie*.⁹⁹ Jako příklad lze uvést případ Sancha de Ciudad a jeho ženy Maríi Díaz, jenž zeditoval H. Beinart v *Records of the Trials of the Spanish Inquisition in Ciudad Real*. Proces proti manželům započal v listopadu 1483 a byl prvním, ke kterému po založení tribunálu v Ciudad Real vůbec došlo. Manželům se podařilo před zatčením uprchnout, a proto byli souzeni *in absentia*. Sancho patřil ke konvertitům a zastával funkci v městské radě. Na základě udání se ukázalo, že je nejspíše hlavou bývalé židovské komunity města a nakonec začal sám žít zcela otevřeně jako Žid. V letech 1474–1475 se připojil k odboji markýze z Villeny proti katolické koruně, ovšem povstání bylo potlačeno a za trest mu byl zkonfiskován majetek. Časem se sice dočkal jeho navrácení, ale o několik let později byl proti němu a jeho ženě otevřen proces nový, ve kterém již byli opravdu odsouzeni k smrti. Vzhledem k jejich nepřítomnosti byla poprava provedena *in effigie* v červnu

⁹⁸ CHALUPA, *Inkvizice*, s. 107–115.

⁹⁹ HROCH, SKÝBOVÁ, s. 298.

1484. Ve prospěch obžaloby vystoupilo 32 svědků (možná 33, poslední svědectví nebylo do spisu založeno, pravděpodobně vzhledem k vysokému počtu již nebylo potřeba). Manželé byli posléze nalezeni (spolu s dalšími uprchlíky) na pobřeží Valencie a znovu souzeni v Toledu, kde již také byli skutečně upáleni na hranici.¹⁰⁰ Tento proces dokumentuje nejen to, že inkvizice v praxi skutečně soudila nepřítomné, ale dokonce i postup tribunálů v případě pozdějšího dopadení uprchlíků.

Prapodivně se pak jeví další kategorie procesů, a to procesy s mrtvými. Inkvizice neváhala v případě potřeby zahájit vyšetřování již zesnulého, přičemž jeho tělo nechala exhumovat, a pokud byl shledán vinným (což vzhledem k nemožnosti obhajoby byl téměř vždy), jeho tělo mohlo být potupně vláčeno ulicemi, pak spáleno v odpadní jámě a popel rozptýlen. Tím se mělo předejít případnému uctívání kacířských ikon. Veškeré náklady s tímto spojené hradila samozřejmě rodina zemřelého.¹⁰¹

Autodafé (*auto da fé* – akt víry) by se nemělo zaměřovat se samotnou popravou či vykonáním trestu. V zásadě sestávalo ze slavnostního procesí a bylo na něj potřeba větší množství odsouzených. Těm byl v noci oznámen jejich osud, navštívil je kněz a po ranní mši se vypravilo velké procesí kajícníků doprovázeno stráží na vybrané místo. Přítomen byl panovník a služebně nejstarší inkvizitor, byly odprísáhnuty patřičné sliby věrnosti církvi a přečteny rozsudky. Následovaly ceremoniály „zařikávání se bludů“. K popravám a dalším trestům pak došlo na stejném místě, ale až následujícího dne. Nechybělo ani ohromující množství diváků a zdá se, že část veřejnosti takovouto drastickou podívanou opravdu vítala. Na druhou stranu nepřítomnost na autodafé a popravě se dala snadno vyložit jako podezřelé počínání. Pokud jde o konkrétní počty obětí, zdroje se rozcházejí. Starší historiografie má tendenci počty upálených přehánět a v dnešní době jsou již k dispozici střízlivější odhady. Pravdou je, že hlavně v počátcích byla inkvizice horlivější a hranice plály častěji, ale ani tak se čísla nedají srovnávat například s pozdějším „honem na čarodějnice“ v německých

¹⁰⁰ BEINART, s. 1–39.

¹⁰¹ CHALUPA, *Inkvizice*, s. 104.

zemích. Během prvních sta let působení španělské inkvizice bylo ve Valencii upáleno asi 643 lidí fyzicky a 479 symbolicky. Při velkém autodafé z 10. června 1491 v Barceloně bylo upáleno symbolicky 126 kacířů, ale ve skutečnosti byli plamenům obětováni „jen“ tři lidé.¹⁰²

¹⁰² CHALUPA, *Stručné dějiny, Část II.*, s. 164–165.

Závěr

Události, k nimž došlo na Pyrenejském poloostrově ke konci 15. století, stvořily silné španělské království, jež vstoupilo do novověku s nejlepšími předpoklady stát se evropskou mocností. Dověšení sedm století dlouhého znovudobývání poloostrova a založení první opravdové státní inkvizice (spolu s objevením Ameriky v roce 1492) udělalo z Ferdinanda II. a Isabely Kastilské jedny z nejvíce připomínaných španělských monarchů dnešní doby. Velmi zdařilé dynastické spojení Kastilie a Aragonie v první řadě položilo základ pro sjednocení království a definitivní vyhnání Maurů. Poslední arabská enkláva v Granadě se vzdala v lednu 1492 a Katolická Veličenstva triumfálně vjela do města. Ačkoli byl poloostrov konečně politicky sjednocen, dalo se hovořit pouze o polovičním vítězství. Náboženská diverzita mohla stabilitu státu nadále ohrožovat a vzrůstající vlna antisemitismu způsobovala rozkol mezi obyvatelstvem. Ve snaze posílit svoji moc a uklidnit sociální poměry se Katolická Veličenstva rozhodla požádat Svatou stolicí o povolení zřídit státní instituci, jež si vezme za cíl vytvořit křesťanskou jednotu. Potřebná bula byla vydána v listopadu 1478 a nechvalně proslulá Suprema zahájila svou činnost.

V prvních letech svého působení se španělská inkvizice zaměřila na konvertity. Bývalí Židé a muslimové, kteří přijali z rozličných důvodů křest, byli podezříváni, že inklinují ke své původní víře a vyšetřování. S počátky jejího působení se také pojí zajímavý sociální fenomén – udavačství. Udavači byli nepostradatelnou součástí celého procesu a je pravděpodobné, že nebýt jich, inkvizice by nikdy nenabyla tak děsivého psychologického účinku, který zajisté měla. Strach z toho, co soused ví a může povědět, se stal nedílnou součástí života. Vedlejším produktem vzniku inkvizice byl také židovský exodus, k němuž došlo v roce 1492 na základě královského dekretu, jenž nakazoval všem židovským obyvatelům do čtyř měsíců opustit Španělsko i jeho državy. Z dnešního pohledu až neuvěřitelná horlivost (a zajisté i preciznost) inkvizičních vykonavatelů v honbě za snahou o úplné ovládnutí společnosti dohnala mnohé až do „náručí plamenů“, ovšem škála udělovaných trestů byla mnohem větší a

zdaleka ne vždy tak drastická. Způsob práce inkvizitorů a fungování instituce po stránce organizační bylo dovedeno k dokonalosti (jak to detailně popisuje poslední kapitola této práce) a Katolická Veličenstva mohla v tomto ohledu považovat svůj počín za velice úspěšný.

Tato práce se nesnaží ospravedlnit hrůzy napáchané španělskou inkvizicí, ale pokouší se alespoň částečně o objektivnější přístup k problematice. Černobílé vidění by dnes mělo být do jisté míry překonáno a lze se ztotožnit s názory, že Suprema uchránila Španělsko od krvavých náboženských válek známých například z Francie nebo německých zemí. Pokud se pro srovnání použijí jen čísla usmrcených, jeví se „pouze“ několik tisíc obětí Supremy (vedle daleko větších ztrát ze střední Evropy) jako „schůdnější řešení“. Dalším často polemizovaným aspektem inkvizice je otázka, jak velkou roli zde sehrály finanční motivy. Na toto téma je velice složité si vytvořit názor a někteří renomovaní historici si v této oblasti evidentně protiřečí.¹⁰³

Inkvizice jako nábožensko-politická instituce mimo jiné sloužila jako opěrný bod panovnické moci. Jako celek pak stát s církví vytvořili ve Španělsku autoritu, které mohlo málo co konkurovat. Velice zajímavé je také to, že ačkoli inkvizice neobstála v konfrontaci s moderní dobou a v průběhu 19. století byla definitivně zrušena, tak je dodnes Španělsko považováno za jednu z nekatoličtějších zemí Evropy.

¹⁰³ Více: CHALUPA, *Inkvizice*, s. 147–153.

Seznam použité literatury a pramenů

Vydané prameny

BEINART Haim (ed.), *Records of the Trials of the Spanish Inquisition in Ciudad Real*. Vol. 1, Jerusalem 1974.

ŽENKA, Josef (ed.), *Pád Granady a zánik al-Andalusu*, Praha 2011.

Literatura

CARDINI, Franco, *Evropa a Islám*, Praha 2004.

GRIGULEVIČ, Iosif Romualdovič, *Dějiny inkvizice*, Praha 1982.

HARVEY, Leonard Patrick, *Islamic Spain, 1250 to 1500*, Chicago 2014.

HROCH, Miroslav, SKÝBOVÁ, Anna, *Králové, kacíři, inkvizitoři*, Praha 1987.

CHALMERS, Brian, *The 'Jewish Question' in 15th and 16th century Spain*. In: *The Journal of Historical Review* 16, 1996, 1, s. 2–22.

CHALUPA, Jiří, *Inkvizice / Stručné dějiny hanebnosti*, Praha 2007.

CHALUPA, Jiří, *Stručné dějiny hanebnosti: Židé, konvertité, kacíři a španělská inkvizice. Část I., židé, konvertité a křesťané*. In: *Historický obzor* 16, 2005, 5/6, s. 98–108.

CHALUPA, Jiří, *Stručné dějiny hanebnosti: Židé, konvertité, kacíři a španělská inkvizice. Část II., inkvizice*. In: *Historický obzor* 16, 2005, 7/8, s. 155–172.

CHALUPA, Jiří, *Španělsko*, Praha 2005.

JOHNSON, Paul, *Dějiny židovského národa*, Praha 2005.

KAMEN, Henry, *The Spanish Inquisition: A Historical Revision*, Yale 2014.

KAUFMANN, Hans, *Maurové a Evropa*, Praha 1982.

LADERO QUESADA, Miguel Ángel, *Španělsko katolických králů*, Brno 2003.

PÉREZ, Joseph, *Los judíos en España*, Madrid 2005.

POLIŠENSKÝ, Josef, BARTEČEK, Ivo, *Dějiny Iberského poloostrova (do přelomu 19. a 20. století)*, Olomouc 2002.

RAWLINGS, Helen, *The Spanish Inquisition*, Oxford 2006.

RÝS, Grzegorz, *Inkvizice*, Praha 2004.

SHANNON, A. C., *The Popes and Heresy in the Thirteenth Century*, Villanova 1949.

UBIETO ARTETA, Antonio et al., *Dějiny Španělska*, Praha 1995.

ZBÍRAL, David, *Současné bádání o středověké inkvizici. Stav, směřování, perspektivy*. In: *Český časopis historický*, 110, 2012, 1, s. 1–19.

Resumé

The topic of this Bachelor thesis is the Formation and the beginning of the Spanish Inquisition. The main goal is to review the situation on the Pyrenean peninsula at the end of the 15th century and explain the causes of the establishment of the Spanish Inquisition. Also, the organizational structure of the institution is described including the way in which its members operate.

The structure is as follows: The first chapter is focused on the completion of the Reconquista and the ascend of Ferdinand II. and Isabella on the throne. The second chapter addresses the act of establishing institution as a state organization. Subsequently, the focus of the Inquisition and its consequences for non-Catholic minorities are discussed. The last section displays the hierarchy and structure of the individual cases, the prison conditions and finally the right of torture and punishment. This work attempts to present an unbiased view on the issue of the Inquisition and illuminate its workings at the very beginning of its operations in Spain.